

İSTANBUL NİŞAN TAŞLARI

ŞİNASI ACAR*

Osmanlı Devleti'nde spor, teorik ve pratik yönleriyle bilimsel biçimde ele alınan bir tür "savaş eğitimi" olarak kabul görmüştür. Spor eğitimi saray okullarında, her spor türünün kendine özgü tekniğini öğretme, uygulamaya ve birbiriyle kıyaslama yöntemine dayalı bir sistem çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Her eğitim dalının ayrı yönetmelikleri, çalışma alanları ve yarış meydanları vardı. Üstelik sportif alandaki bilgi, emek ve başarı, hak ettiği ölçüde ödüllendirilmekteydi. Saray sporlarının başlıcaları güreş, cüdülik (binicilik), okçuluk, cirit atıcılığı, tüfekle atıcılık, topuz atma, lobut fırlatma ve mızrak atma olarak sıralanabilir. Padişahlar da bu sporlarla uğraşanları teşvik ettikleri gibi, bunlardan birini ya da birkaçını bizzat yapmıştır.

Sportif okçuluğun iki ana türü vardır: hedef okçuluğu ve menzil okçuluğu.¹ Menzil okçuluğunda, oku olabildiğince uzağa atmak esastır. Osmanlı Devleti sınırları içinde yalnızca bu amaca ayrılan ve bir vakıf kurumu olarak çalışan ok meydanları vardır. Bunların en eskileri Bursa ve Edirne'de olup XV. yüzyıl başlarında kuruldukları sanılmaktadır. İstanbul ok meydanının kuruluşundan sonra özellikle Sultan II. Bayezid (1481-1512) ve Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) dönemlerinde- menzil okçuluğuna duyulan ilgi giderek artmış ve imparatorluğun belli başlı

* Araştırmacı

¹ Hedef okçuluğunu, hem yazımızın içeriğini ilgilendirmeden hem de elinizdeki eserde yer alan Kemalettin Kuzucu'nun "İstanbul'un Spor Tarihi ve Mekanları" isimli makalesinde değerlendirildiğinden bu yazıda ele almayacağız.

1- Sultan III. Selim adına dikilen Topkapı Sarayı İkinci Avlu'daki 1790 tarihli nişan taşı

bütün kentlerinde ok meydanları tesis olunmuştur. İstanbul ok meydanı fetihten hemen sonra, Fatih Sultan Mehmed'in (1451-1481) emriyle "gazilerin ve halkın ok atması ve sefer zamanı topluca dua okunmak için" müstakil vakıf olarak kurulmuştur. Bununla beraber tarih eserlerinde başka mahallerin de menzil okçuluğu için kullanıldığına dair bilgiler mevcuttur.

Menzil okçuluğuna heves eden kişinin, mutlaka bir ustaya çırak olması gereklidir. Ustası nezaretinde sürekli çalışarak gerekli eğitimi gören ve atış yöntemlerini kurallara uygun olarak öğrenen çırak en az 900 geze (547 m) pişrev oku ve 800 geze (486 m) azmayış oku atar hâle gelince, bu başarısını tanıklar önünde yineleyerek "kabza alma"ya hak kazanır.

2- Sultan III. Selim'in Teşvikiye Camii bahçesindeki nişan taşı

Belli usullere göre yapılan “icazet” (izin) töreni sonunda kabza alan “pehlivan” (sporcu), Okçular Tekkesi’ndeki (o dönemin federasyonu) sicil defterine kaydedilir ve “defterli” (lisanslı okçu) olurdu.

Menzil atışları rüzgârla aynı yönde yapılır. Bu nedenle menziller, atıldığı rüzgârın adıyla söylenir. Her okçunun arzusu, meydana adının anılmasını sağlayacak bir rekora ve nişana, bir “menzil taşı”na sahip olmaktır. Ancak, kabza alan okçunun yeni menzil açabilmesi tekkenin iznine bağlıdır. Her 900 gez ok atana menzil açma izni verilmez. Böyle bir istek geldiğinde, mevcut menzillerde mesafenin ulaşılamayacak denli uzağa varmış olup olmadığına bakılır; atılmak istenen yönde yeni bir menzile gerek bulunup bulunmadığı, başka menzillerle karışıp karışmayacağı, menzilin meydan sınırlarını aşıp aşmayacağı araştırılır ve varılan karar istekliye bildirilir.

Menzil açma iznini alan okçu, önce atış yapacağı yere bir “ayak taşı” diktirir. Menzil taşlarıyla karışmasın diye bu taşlar çoklukla birkaç karış yükseklikte olur. İstek sahibi elverişli rüzgâr estikçe buradan atış yapar. Pîşrev okunu 900 gezden, azmayış okunu 800 gezden aşırı atarsa, attığı yere bir “ana taşı” diktirir. Ana taşı, menzilin esas yönünü belirler; bundan böyle ok atışı daima ana taşı doğrultusunda yapılacaktır.

Daha önce dikilmiş bir menzil taşını aşarak (ondan daha uzağa atarak) rekor kırmaya “menzil almak” ya da “menzil bozmak” denir. İstekli okçunun bunun için de tekkeden izin alması gerekir. Aynı menzil için izin alan okçular, belirlenen günde, yine usullere uygun olarak ve kararlaştırılan tek sayıda ok atarlar. Atışın yapıldığı ayak taşında en az iki “ayak şahidi” bulunur. Atılan okun değerlendirilebilmesi için,

ana taşından sağa ya da sola 30 gezden (18 m) fazla sapmamış olması gerekir. Ana taşın yakınında, okun düşebileceği yerde “havacı” denilen gözcüler yer alır. Menzil alınmış ise, okun saplandığı yer biraz kazılıp çakıl doldurularak işaretlenir ve altı ay içinde taşı dikilir. Menzil taşları çoğu kez mermerden sütun biçiminde yaptırılır. Atış yönüne bakan kitabesine okçunun kimliği, mesleği, atış uzaklığı ve o günün tarihi yazılır.

“Defterli” okçuların Okmeydanı dışında bir yerde, çoklukla bir mesire yerinde, birbirini geçmek için toplanıp yarışmalarına “ok koşusu” denilmektedir. Burada amaç, o günkü yarışmada oku en uzağa atarak, konulan ödülü almaktır. “Nişan taşı”, esas itibarıyla ok koşularında kırılan önemli bir rekorun unutulmaması için dikilen taş olmakla birlikte, genel olarak menzil taşları için de bu terim kullanılmaktadır. Padişahlara, vezirlere ve ileri gelenlere ait nişan taşları, döneminin zevkini yansıtan birer anıt görünümündedir.

Atış sporlarında uzaklık ölçü birimi olarak genellikle “gez” kullanılmakla birlikte, manzum kitabelerde şiirin vezni gereği kimi yerde “hatve” ve “adım” sözcükleri de kullanılmaktadır. Sultan II. Mahmud’un açtığı 1.215,5 gezlik (738,31 m) “Sultan II. Mahmud Menzili”nin günümüze ulaşabilen ayak taşı ve ana taşı arasında yapılan ölçümde 1 gezin 60,74 cm’ye eşdeğer olduğu saptanmıştır.

Tüfek atışlarında hedef olarak genellikle içi su dolu bir testi kullanılmakta, kimi zaman da tavuk veya devekuşu yumurtasına atış yapılmaktadır. Bu atışlar -çevreye zarar verilmemesi için- Gülhane, İhlamur, Yıldız, Levent, Ayasağa (Maslak), Kâğıthane, Çamlıca, Göksu gibi bir zamanlar mesire yeri olan kırılık alanlarda gerçekleştirilmiş ve ok atışlarında olduğu gibi, rekor

3- Sultan III. Selim’in atış yaptığı çakmaklı kale tüfeği (TSM, nr. 1/1686)

kırıklar için nişan taşları dikilmiştir. Günümüzde nişan taşları çoğunlukla Okmeydanı ve çevresindeki mahallelerde yer almaktadır. Bu atışlar iki şekilde düzenlenmektedir: İlkinde atıcı, belirli uzak bir mesafeye hedefi koyup vurmaya çalışmakta, başarabilirse taş dikmektedir. İkincisinde birden fazla atıcı vardır, aralarında bir yarış söz konusudur. İlkinde olduğu gibi yine belirli bir uzaklığa hedef konulup vurulmaya çalışılmakta, vuranlar arasında, hedef giderek daha uzağa çekilerek yarış sürdürülmektedir. En uzaktan hedefi vuran kişi yarışı kazanmaktadır. Dikilen taşın kitabesinde bütün

yarışmacılardan ve hedefi vurdukları mesafelerden söz edilmekte ve tarih verilmektedir.

Nişan taşlarındaki kitabelerin içeriğinden tüfek atışlarında 454 gezden (276 m) tavuk yumurtası, 1.155 gezden (702 m) devekuşu yumurtası ve 1.361 gezden (827 m) testi vurulduğı anlaşılmaktadır. Bu rekorları, günümüzün modern tüfekleriyle bile gerçekleştirmek kolay değıldir. Hedefini vuramayan şahsın -eğer atıcı bir padişah ise- zarif dizelerle teselli edilmesi edebiyat tarihimize parlak nişanlarının dikilmesine vesile olmuştur. Nitekim II. Mahmud'un attığı bir kurşunun testiye isabet etmemesi üzerine dönemin önemli bir kalemi řu muhteşem satırları inşa etmiştir:

*Padişahım sanma kim urmaz
nişân-ı kurşunun
Mâhu çâk eyler tûfengin girse
mihrin koyununa
Satvet-i şâhânededen bî-çâre desti
havfedüp
Belki kurşun işlemez bir muska
takmış boynuna*

Okçuluk ve tüfekte atıcılık nişan taşları dışında, sportif anlamda top atışı (Kâğıthane'de), topuz atma (Gülhane Meydanı'nda) ve lobut fırlatma (Topkapı Sarayı'nda) için de birer nişan taşı bulunmaktadır. Okmeydanı'nda bir zamanlar sayıları 300'ü bulan nişan taşlarından ancak 40 kadarı günümüze ulaşabilmiştir.

Okmeydanı'nda Keçecipirî Mahallesi'nde, Ufuk Sokağı üzerinde bulunan taşın XIX. yüzyıl sonlarında basılmış kartpostaldaki eski ve bugünkü durumları görölüyor (Resim 4). Kaidesi 78x78 cm, gövdesi 50x50 cm olan mermer taşın yüksekliğı 6,10 m'dir. Taşın tepesi Barok üslupta yapılmış meşale ve ok kuburlarıyla süslüdür.

Okmeydanı'nda Piyalepaşa Mahallesi'nde, Okçular Çeşme Sokağı

4- Sultan II. Mahmut Menzili'nin ana taşı: Okmeydanı'nda Keçecipirî Mahallesi'nde, Ufuk Sokağı üzerinde bulunan taşın XIX. yüzyıl sonlarında basılmış kartpostaldaki eski ve bugünkü durumları.

5- Sultan II. Mahmut Menzili'nin ayak taşı: Okmeydanı'nda Piyalepaşa Mahallesi'nde, Okçular Çeşme Sokağı ile şenay Sokağı arasında. Yüksekliğı 1,40 m ve dalgalı kenarlı dairesel tabanın dıştan dışa çapı 3,80 m'dir.

ile şenay Sokağı arasında bulunan mermer taşın çapı 33 cm, yüksekliğı 1,40 m ve dalgalı kenarlı dairesel tabanın dıştan dışa çapı 3,80 m'dir (Resim 5).

Topkapı Sarayı'nın güney tarafında yer alan Gülhane Meydanı'nda bulunan nişan taşı (Resim 6), padişahın 434 gezden (264 m) tavuk yumurtasını tüfekte vurması

6- Sultan III. Selim'e ait, Topkapı Sarayı'nın güney tarafında yer alan Gülhane Meydanı'nda bulunan nişan taşı (Lahana Abidesi)

üzerine dikilmiştir. Mermer taşın gövdesi 36x36 cm kare kesitli olup 4,50 m yüksekliğindedir. Kitabe dışında kalan yüzleri, kabartma gül dalları ve güllerle bezenmiştir. En tepeye, kenarları tırtıllı tabak içine konmuş koca bir lahana yontulmuştur. Yekpare taş bütünüyle estetik ve fevkalade zariftir.²

² Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. M. şinasi Acar, *Osmanlı'da Sportif Atıcılık ve Nişan Taşları*, İstanbul 2013.